

MASCULINITAT I PODER

Homes: subjectes del poder i subjectes de desig

Clara Serra Sánchez

Il·lustració: [Lara Lars](#)

Davant de l'expansió del feminisme...¿què passa amb els homes?

“Quan el feminisme contemporani es trobava en el seu moment més intens, moltes dones insistien en el fet que estaven cansades de posar la seva energia en els homes i que volien posar les dones al centre de totes les discussions feministes. [...] les pensadores feministes que, com jo mateixa, volíem incloure als homes en els debats érem feministes en qui no es podia confiar perquè ens preocupava el destí dels homes”

hooks, b. (2021) La voluntat de canviar. Homes, masculinitat i amor. Manresa: Tigre de paper.

L'avenç del feminisme en els últims temps ha suposat un esdeveniment polític i social d'efectes profunds. Al compàs d'importantes mobilitzacions de dones que han tingut lloc aquests anys en diversos països, el feminisme ha anat calant en la vida social, arribant als seus espais més quotidians i produint un moviment tectònic del sentit comú. Avui molta més gent es considera "feminista", un significant que topava amb les resistències i incomoditats d'una gran part de la població fins no fa tant. L'hegemonia del feminisme s'ha evidenciat en la seva capacitat per sortir de l'Acadèmia, dels llibres i les xerrades d'expertes, dels espais més militants o de les organitzacions polítiques; en definitiva, en la seva potència per esdevenir una cosa popular. Moltes més dones, des de les nostres àvies fins a les noies adolescents de la generació del trap o el reggaeton, saben que el feminisme té a veure amb elles. Com no pot ser de cap altra manera, en aquesta expansió accelerada de les fronteres del feminisme es fa cada vegada més present una pregunta: I els homes? Què té a veure el feminisme amb ells? Quin és el seu lloc i el seu paper en una revolució que vol venir a canviar-ho tot?

Aquesta pregunta es torna políticament rellevant no només perquè avui són molts els homes que s'hi troben al davant, sinó també perquè és un interrogant que algunes forces polítiques estan responent en clau reaccionària. Les noves (i les velles) extremes dretes, en efecte, estan reclutant un exèrcit d'homes enfadats contra el feminisme, al que es descriu com un projecte excloent que ha declarat la guerra als homes. Els discursos antifeministes de les forces conservadores i reaccionàries del present, que més enllà del context espanyol estan interpel·lant un electorat altament masculinitzat, assenyalen al feminisme com un dels principals enemics a batre i semblen voler engrossir les seves files rearmant una masculinitat ferida que defensa el seu dret a existir. És important adonar-se de que, perquè aquests discursos tinguin èxit, ha d'existir un caldo de cultiu previ. L'extrema dreta polititza —dona forma, explica, orienta, dirigeix— una incomoditat, un malestar o un enuig masculí en una època de profunda desorientació per a molts homes.

És en aquest context que esdevé important la reflexió sobre la masculinitat i l'anàlisi de quin tipus d'imperatius i normes regulen el comportament dels homes, quines bretxes i falles estan esquerdant la masculinitat hegemònica, a quin tipus de fracassos estan avui abocats els qui volen continuar sent "homes de veritat" i de quines maneres s'està recomposant o reconfigurant la identitat masculina al segle XXI. En els últims temps han guanyat cada vegada més pes dins de les ciències socials les reflexions sobre la masculinitat, guanyant terreny en l'esfera acadèmica els *male studies*. I, encara que de forma molt més tímida i incipient, s'obre pas també la pregunta sobre fins a quin punt, en un temps en què el feminisme s'ha guanyat ja el dret d'existència en les institucions, les polítiques públiques han d'incorporar una mirada específica sobre la masculinitat per avançar en la igualtat de gènere.

Ara bé, aquestes qüestions i aquests interrogants generen, al seu torn, tensions a l'interior del feminisme. Els feminismes —en plural— no estan d'acord en relació amb el paper que els homes han d'ocupar ni en les anàlisis teòriques, ni en les polítiques de gènere ni en el projecte social que dibuixem quan diem "feminisme".

L'identitarisme i les seves costures

Potser és el moment de formular una crítica radical que alliberi la teoria feminista de l'obligació de construir una base única o constant. [...] La identitat del subjecte feminista no hauria de ser la base de la política feminista.

Butler, J. (2007) *El género en disputa*. Barcelona: Paidós.

El recent i exponencial avenç del feminisme no ha impedit que es mostri de forma especialment evident la seva pluralitat interna. De fet, debats actuals com el de com s'integren dins de l'agenda feminista les demandes de drets de les persones trans, evidencien fractures ideològiques profundes. Tampoc no és estrany que, precisament al compàs de l'expansió del seu subjecte (del fet que més gent hagi entrat a formar part del feminisme i a reivindicar aquest terme), el feminisme densifiqui els seus debats al voltant de què és "feminisme" i les diferents perspectives tractin de defensar que l'etiqueta de feminisme no ho abasta tot.

Hi ha inèrcies pròpies del nostre present. La incapacitat de certs feminismes d'incorporar a les persones trans evidència un tancament o replegament identitari entorn del subjecte —suposadament nítid i clarament delimitat— de "les dones", que revifa i torna novament actuals els debats sobre la identitat que van abordar les diferents corrents feministes a finals del segle passat. Malgrat que alguns feminismes proven de defensar la inclusió dels drets trans a la seva agenda, sota lemes com els de "les dones trans són dones" —és a dir, ampliant la categoria "dona"—, aquesta posició no soluciona el debat en joc. És que no són totes les persones trans part del subjecte del feminisme? Deixarà el feminisme fora del seu subjecte polític als homes trans (molts dels quals han viscut una socialització femenina o han habitat el món com a dones durant anys)? El feminisme condicionarà el dret d'accés de les persones trans (moltes de les quals no es defineixen ni com a homes ni com a dones) a la seva identificació clara en termes de gènere? Ja des de la irrupció d'actituds *queer* com la defensada per Butler a començaments de la dècada dels '90 [1] el plantejament era molt més radical: potser el feminisme ha de renunciar a tenir un subjecte identitari i ha d'assumir que tota "representació" de les dones implica un redibuixament d'una categoria que sempre genera exclusions. Així doncs, fa temps que la pregunta oberta per alguns feminismes és: que potser el feminisme és una lluita només de i per a les dones?

La qüestió trans és una de les costures per on apareix la pregunta sobre el subjecte del feminisme i es tensen les contradiccions d'un feminisme identitari però, evidentment, una altra d'aquestes costures està avui obrint-se amb la pregunta entorn dels homes. Si la lluita feminista ha d'enfrontar-se a un sistema de gènere que ens adoctrina de forma diferenciada a uns i a d'altres i prescriu comportaments i destinacions socials diferents per a homes i per a dones —això que anomenem "gènere"— fins a quin punt es pot combatre aquest

sistema d'opressió sense combatre tots els mandats de gènere? És que els homes no estan tan *subjectes* com les dones a un sistema estructural que encasella i atrapa els individus en les identitats de gènere? És més, podrien les dones alliberar-se del sistema de gènere i del patriarcat si no s'alliberen també els homes? Com poden alguns feminismes que diuen voler "abolir el gènere" tractar la qüestió de la masculinitat com un assumpte aliè que no competeix a la lluita feminista ni és imprescindible per avançar cap a una societat sense gènere(s)?

Semblaria com si la incorporació dels homes com a objectes del patriarcat vingués a desdibuixar la seva responsabilitat en la dominació que exerceixen i suposés inevitablement una infravaloració dels seus privilegis

Semblaria com si la incorporació dels homes com a objectes del patriarcat —subsumits i atrapats també en els mandats de gènere— vingués a desdibuixar la seva responsabilitat en la dominació que exerceixen i suposés inevitablement una infravaloració dels seus privilegis. Es dibuixa així una disjuntiva paralitzant: o bé som objecte d'una estructura patriarcal i, per tant, víctimes passives dels seus mandats, les seves imposicions i les seves violències —espai que estaria reservat a les dones— o bé som agents responsables de la dominació i les seves violències i, no per tant, objectes de dominació. Però és necessàriament així? Els homes són agents del patriarcat però no les seves víctimes? Inventen els homes, com a artífexs o faedors externs, el patriarcat o més aviat formen part d'aquest sistema, són productes d'ell i romanen lligats al seu interior?

Poder i estructura

“L'estructura imposa les seves coercions als dos termes de la relació de dominació, i per tant, als mateixos dominadors, que poden beneficiar-se d'ella sense deixar de ser, d'acord amb la frase de Marx, «dominats per la seva dominació»”

Bourdieu, P. (2000) *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.

Els discursos identitaris en auge tendeixen a produir un efecte despolititzador en la mesura en la que desapareix el pes estructural del patriarcat com a sistema de dominació. Que sigui un sistema o una estructura vol dir, justament, que tots els subjectes que en formen part hi estan subjectes/ats, subsumits, produïts per ell i que, consegüentment, tant homes

com dones són objectes d'una dominació [2]. La radicalitat del feminisme com a teoria social descansa fonamentalment en aquesta qüestió: l'anàlisi d'una estructura social enormement antiga, poderosa i insidiosa de la que tots i totes formem part. Els feminismes contemporanis que estan centrats en protegir i patrullar les fronteres del seu subjecte polític i necessiten densificar una identitat forta de "les dones" estan contribuint a l'establiment d'uns marcs en els que les dones només poden ocupar el lloc de la víctima, com a objecte d'un sistema de dominació, i els homes semblen haver d'ocupar el lloc dels agents que, en tant que no poden ser ni objectes ni víctimes del patriarcat, semblen adquirir l'estatut de subjectes externs a l'estructura i en queden absolts. Una paradoxal manera de dissoldre el poder del gènere i la importància del patriarcat que consisteix a negar el seu caràcter estructural.

Bell hooks és una de les representants del feminisme negre i de classe i també una de les que més ha combatut aquests feminismes identitaris —"separatistes", en els seus propis termes— entossudits a ignorar l'impacte negatiu del patriarcat en els homes.

"La ideologia separatista anima les dones a ignorar l'impacte negatiu del sexisme en la persona masculina. Accentua la polarització entre els sexes. [...] Els homes oprimeixen les dones. Els patrons rígids de rols sexistes perjudiquen les persones. Aquestes dues realitats coexisteixen. L'opressió masculina de les dones no es pot excusar en el reconeixement de que els homes, d'alguna manera, també estan perjudicats per rols sexistes rígids"

O, dit d'una altra manera, del reconeixement dels homes com a productes d'un sistema de gènere i, per tant, com a dominats per una estructura, no se segueix la seva falta de responsabilitat en el manteniment i perpetuació del sistema patriarcal. El problema, justament, és posar en marxa marcs teòrics on el paper de l'estructura i la possibilitat d'agència dels individus (i, per tant la seva responsabilitat) s'exclouen mútuament. Marcs teòrics que, per cert, queden també inhabilitats per entendre que l'estatut de les dones com a víctimes principals en una societat patriarcal no exclou la possibilitat de que les mateixes dones tinguin agència i puguin també col·laborar en el sosteniment dels mandats de gènere cap a les dones i cap als homes. L'identitarisme produeix una invasió del fet moral i una regressió del fet polític: necessita víctimes pures i innocents i victimaris sobre els que no s'exerceix cap poder, produint una exacerbació de l'agència individual dels homes —en detriment del pes del component estructural— una victimització passiva de les dones, que queden desproveïdes d'agència i responsabilitat.

Nous homes fets a si mateixos o subjectes de desig

"La masculinitat és opaca per a si mateixa, [...] no hi sol haver una

reflexió
ni una racionalitat descriptible darrere de molts actes de l'home"

Rita Segato [\[3\]](#)

En el context d'aquest debat sobre la identitat i al compàs d'un auge dels replegaments identitaris, en certs feminismes han proliferat els discursos sobre les "noves masculinitats", discursos que en els últims anys han tingut una progressiva presència a mitjans, xarxes socials i publicacions. Molts dels missatges apel·len a la responsabilitat dels homes davant d'un sistema que els concedeix privilegis i els fa ostentar un lloc de superioritat respecte de les dones. Es pretén interpel·lar la consciència dels homes perquè adverteixin els seus avantatges sobre les dones, perquè s'adonin que han estat i continuen estant injustament premiats i reconeixin els seus privilegis. Se'ls convida, a més, a fer aquest camí per si mateixos, a fer-lo sols, a no dependre de les dones, a no molestar les feministes, a instruir-se, a "estudiar" feminisme pel seu compte, a desconstruir la seva masculinitat. Aquest tipus de discurs apel·la fonamentalment a la raó —la consciència, l'"adonar-se'n" o fins i tot l'"estudi" del feminisme— i a la voluntat dels homes. "Els homes són maltractadors perquè volen" deia un conegut expert en masculinitat i violència en un debat televisiu sobre la violència de gènere i les seves causes. Així doncs, alguns homes voldrien ser privilegiats i d'altres, aquells amb consciència feminista i força de voluntat, entendrien la injustícia de la que són beneficiaris i triarien voluntàriament prescindir de les seves prebendes. El discurs *mainstream* dels privilegis opera fins i tot entenen el problema en una clau estrictament econòmica o economicista: els homes han de perdre allò que han acumulat històricament perquè les dones puguin guanyar allò que se'ls ha negat. No és casual que si el problema és plantejat com una qüestió de costos i beneficis, on l'avenç cap a una societat igualitària sembla inscriure's sota la lògica de la suma zero —unes guanyen si d'altres perden—, la concepció dels subjectes sigui la d'uns subjectes racionals que saben calcular. El problema és que els discursos sobre la masculinitat més fàcilment assimilables estan restaurant el clàssic subjecte masculí de la raó i la voluntat, un subjecte que la teoria feminista porta dècades posant en qüestió.

Des dels anys 80 i 90, la filosofia contemporània aborda, des de diferents corrents, una crítica a la Modernitat i, en aquesta crítica, la teoria feminista ha tingut un paper fonamental. Si alguna cosa ha estat central a l'hora de posar en qüestió la versemblança del projecte polític modern és la crítica profunda que els diferents feminismes han dut a terme del subjecte d'aquest projecte. Un subjecte inversemblant constituït des de la raó i la voluntat de manera autònoma. Un subjecte, per tant, autoconstituït al marge dels vincles, les dependències i les necessitats que només poden ser abordades social i col·lectivament. L'escissió o distància que separa aquest subjecte dels altres es xifra en la seva suposada capacitat d'aparèixer en l'espai social i viure-hi sense els altres. El Robinson Crusoe del liberalisme, el *self-made man* del neoliberalisme, el pare de família del somni americà, l'*homo economicus* del capitalisme o el "treballador xampinyó" de la societat de mercat són totes elles figures d'una mateixa mítica masculina i moderna. Els feminismes han criticat aquesta falsa autonomia i autosuficiència del subjecte liberal, han desemmascarat aquest

subjecte trampós recordant que aquest subjecte no emergeix del no-res ni s'ha produït a si mateix, demostrant que l'individu descansa sobre un treball feminitzat invisible, que té algú que el cuida, que té llengua materna, que té infantesa, que té família, que té una mare, que té una comunitat. Han estat moltes les maneres de posar aquest subjecte en dubte, però sempre s'ha tractat de desemascarar la inversemblança d'un subjecte descarnat i sense cos. Sota les perspectives psicoanalítiques que una part de la teoria feminista ha desenvolupat, la trampa consisteix precisament en aquesta ficció de transparència i consciència pura d'un subjecte autoconstituït a través de la voluntat i la raó, un subjecte que no sembla limitat per l'opacitat d'inconscient i el desig.

En vista de les reflexions que els feminismes han fet sobre el subjecte és necessari llegir críticament alguns discursos contemporanis sobre les noves masculinitats que semblen estar reinventant l'"home fet a si mateix", ara com a nou home feminista capaç de prendre consciència dels seus privilegis i desconstruir la seva masculinitat com un heroic exercici a dur a terme de forma individual. Probablement, fer-se càrrec del pes del sistema patriarcal implica assumir que la masculinitat no és una cosa que els homes s'inventin per al seu propi benefici, sinó una construcció col·lectiva que travessa el conjunt de la societat. Que, per tant, la desconstrucció d'aquesta forma hegemònica de masculinitat no és ni pot ser una tasca que els homes duguin a terme individualment, ni tampoc una tasca que puguin abordar els homes col·lectivament, sense el concurs actiu de les dones i sense que uns i d'altres apuntem les institucions que sostenen i reproduïxen el sexisme i els mandats de gènere. Si el feminisme no pot tenir un subjecte identitari tancat al voltant de les dones és perquè, ni que totes les dones no ens reuníssim en una assemblea feminista mundial per posar-nos d'acord sobre com enderrocar el patriarcat, ni tindríem èxit en el desmuntatge del sistema de gènere. No sense els homes, no sense atacar i desmuntar també les formes patriarcales de la masculinitat. Tampoc els homes no duren a terme cap tasca tots sols, i restaurar els imaginaris liberals de l'individu que tot ho pot no fa més que apuntalar de nou la forma clàssica del subjecte que justament sosté la masculinitat tradicional. No podem soles i no podem sols. A més, qualsevol política feminista que pretengui dur a terme una transformació social ha de tractar-nos a unes i a d'altres com a subjectes que no sempre saben el que fan i el que volen i que estan travessats per la seva pròpia opacitat.

En aquest sentit, és necessari fer polítiques del desig, tornar desitjables altres masculinitats possibles i fer-ho de forma col·lectiva, reconeixent l'important paper que hi tenen les dones en una societat normativament heterosexual. Dur a terme aquesta tasca és comprometre'ns, alhora, amb la llibertat de les dones i amb la llibertat dels homes que són, en un sistema patriarcal, esclaus amb beneficis, que reben prebendes del poder, però esclaus al cap i a la fi. Pot haver-hi res més mobilitzador i transformador que implicar-nos a totes i a tots en un projecte polític on revertir les desigualtats sigui apostar junts per la nostra pròpia llibertat? És en aquest marc on els discursos de les extremes dretes no poden reclutar els homes contra les dones, on escapem a les lògiques liberals que entenen sempre la llibertat d'uns com a limitadora de la llibertat d'altres. És dins d'aquestes perspectives on els discursos sobre la masculinitat poden significar un important pas cap endavant en la transformació de la nostra societat.

REFERÈNCIES

- 1 — Judith Butler escriu el 1990 *El gènere en disputa* qüestionant la necessitat d'un subjecte per al feminisme i plantejant que ha de rebutjar-se tot intent de representar "les dones" per part del feminisme.
- 2 — Aquesta idea és excel·lentment explicada per Pierre Bourdieu a *La dominació masculina*.
- 3 — Rita Segato: "Hay que demostrar a los hombres que expresar la potencia a través de la violencia es una señal de debilidad", *El Salto*, 26 d'octubre del 2019 [[Disponible en línia](#)].

Clara Serra Sánchez

Clara Serra Sánchez és escriptora i professora de Filosofia. Actualment és investigadora del Centre de Recerca Teoria, Gènere i Sexualitat de la Universitat de Barcelona (ADHUC) i forma part del Personal Docent i Investigador de la mateixa universitat. Té un Màster en estudis avançats de Filosofia (UCM) i un Màster en estudis interdisciplinaris de gènere (UAM). La seva recerca se centra en la construcció i la representació de les identitats i també en els estudis sobre la masculinitat. Ha estat col·laboradora honorífica a la Universitat Complutense de Madrid, participant en seminaris i cursos acadèmics. Alhora, ha estat responsable de l'Àrea Estatal d'Igualtat, Feminismes i Sexualitats de Podemos i és ex-diputada de l'Assemblea de Madrid. Ha realitzat nombroses publicacions al voltant dels plantejaments i debats feministes d'actualitat en l'àmbit espanyol. És autora dels llibres *Leonas y zorras. Estrategias políticas feministas* (2018, Catarata) i *Manual Ultravioleta* (2019, Ediciones B).